

УДК [159.9:343.54](477)

Валентина Олександрівна ТЮРІНА,

професор кафедри соціології та психології факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ,

доктор педагогічних наук, професор;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2308-1977>

ПРОФІЛАКТИКА БУЛЛІНГУ В НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Розглянуто буллінг як соціальне явище, визначено особливості буллінгу, схарактеризовано ролі учасників буллінгу, розкрито способи профілактики буллінгу у навчальних закладах.

Ключові слова: буллінг, буллер, жертва, психологічне насильство, фізичне насилля, цькування.

Англійське слово буллінг давно вже стало зі звичайного соціально-психологічним та педагогічним терміном. Дослідники зазвичай визначають буллінг (це слово можна перекласти як «цькування») як повторювану ворожу поведінку, що має на меті завдати шкоди фізично або психологічно комусь слабшому.

Перша згадка про шкільний буллінг, тобто про шкільне цькування з'явилася досить давно. К. Дьюкс ще у 1905 році опублікував свою роботу. У 90-і роки XX століття такими вченими як Д. Лейна, Е. Мунте, Д. Олвеус, А. Пікасо, Е. Роланд і інші були систематизовані знання про буллінг.

За даними Дена Олвеуса, приблизно 17,5% хлопчиків і 16% дівчаток у всіх розвинених країнах світу 2-3 рази на місяць стають жертвами буллінгу в тій чи іншій формі. В окремих випадках це відбувається епізодично, тобто час від часу, але іноді дитину систематично задирають і принижують її ж однокласники. Крім того, 12% хлопчиків і 7% дівчаток самі є ініціаторами цькування, тобто є буллерами (або буллями). [1]

Хоча означена проблема є досить актуальною, вона недостатньо вивчена, і потребує подальшого детального розгляду і додаткових досліджень.

Метою даної роботи є вивчення особливостей буллінгу у навчальному середовищі освітнього закладу, визначення способів і методів боротьби з буллінгом.

У навчальному серед дітей і підлітків складаються певні ролі відносини в діапазоні «лідер-ізгой». Додатковим фактором розвитку і поширення буллінгу виступає нездатність і часто навіть

небажання педагогів помічати цю проблему і боротися з нею. Таким чином, буллінг можна розглядати як окреме соціальне явище, за допомогою якого людина приховує свою неспроможність вирішити спірні питання мирним шляхом і прагне досягти мети за допомогою агресії, спрямованої на іншу людину.

Вітчизняні й зарубіжні дослідники визначили особливості буллингу. Серед цих особливостей можна виділити такі [1]:

- По-перше, буллінг є асиметричним – з одного боку знаходиться кривдник, якому притаманна фізична або психологічна сила, з іншого – потерпілий, який силою не володіє і гостро потребує допомоги і підтримки третіх осіб.

- По-друге, буллінг підриває у підлітка впевненість в собі, і як наслідок виникають проблеми з успішністю, руйнується здоров'я, потерпає людська гідність і зникає самоповага.

- По-третє, буллінг здійснюється навмисно, його метою є нанесення фізичних і душевних страждань іншій людині.

- По-четверте, буллінг – це груповий процес, в якому беруть участі не тільки кривдник і потерпілий, а також й спостерігачі.

Як писав Д. Олвеус: - Знущаються ті діти і підлітки (буллі), які, зазвичай, є фізично і психологічно сильними дітьми, зі зниженим відчуттям власної гідності, які самостверджуються за рахунок припинень і образ. Так, самоініціатором насильства можуть стати імпульсивні з агресивною поведінкою підлітки, які бажають перебувати в центрі уваги, або ж ті, хто боїться стати жертвою. - Учень, над яким знущаються, тобто «жертва» - це людина, яка має низьку самооцінку, замкнута в собі, не має друзів, не впевнена в собі, і, зазвичай, фізично слабша за агресора. «Жертви» можуть вирізнятися за будь-якими ознаками: часто хворіє і пропускає заняття, має будь-які фізичні дефекти, з неблагополучної сім'ї. - Послідовники або поплічники – це учні, які підтримують насильство, але не є його ініціаторами. - Прихильники – активно і всіма можливими способами підтримують знущання, але не беруть в цьому прямої участі. - Пасивні прихильники або ймовірні учасники буллингу. Таким дітям і підліткам подобається знущання, але вони цього не демонструють при інших. - Байдужі спостерігачі - не беруть участь в процесі і не дотримуються певної позиції. Можна сказати, що їм все одно, але вони відчують провину за власне безсилля. - Ймовірні захисники – не люблять насильство і вважають своїм обов'язком захистити жертву, але нічого не роблять. - Захисники не люблять знущання, допомагають або намагаються допомогти учневі, над яким знущаються. Але все дослідники схиляються до думки, що

єдиного портрета агресора і «жертви» немає. Ними може стати будь-яка дитина.

– По-п'яте, буллінг ніколи не припиняється сам по собі, завжди й у всіх випадках всім учасникам буллингу потрібна допомога і підтримка.

– По-шосте, Д. Олвеус приділяє увагу такій особливості негативних дій кривдника, як повторюваність і тривалість. Ця характеристика негативних дій кривдника виникає завдяки тому, що, з одного боку, кривдник довгий час зберігає зацікавленість в здійсненні насильницьких дій щодо жертви а, з іншого боку, в результаті того, що жертва слабкіше і не здатна захистити себе в ситуації буллингу.

З метою профілактики шкільного буллингу доцільно застосовувати такі методи: 1) поліпшення шкільного клімату. Стратегія дій на рівні шкіл передбачає два моменти. Це прийняття справедливих, чітких і єдиних для всіх учнів правил поведінки, а також формування довіри між дітьми і педагогами. 2) Правила поведінки мають бути закріплені в шкільному статуті. Бажано, щоб в його розробці брали участь діти. «Кодекс» поведінки повинен бути непорушним. Важливо, щоб недотримання правил, тобто ініціювання буллингу, тягло за собою певні наслідки. 3) виховання буллі. Для цього необхідно: по-перше, потрібно донести до нього всю серйозність шкоди, яку він завдає своїми діями, дати зрозуміти, що відчуває об'єкт його насмішок і знущань; по-друге, агресорові потрібно повернути відповідальність за зроблене і дати можливість виправити ситуацію. Що саме дитина-буллі може зробити, вирішується в процесі діалогу з дорослим: або учителем, або шкільним психологом. «Якщо мова йде про фізичне псування речей, може стояти питання компенсації за зіпсоване», - пояснює Марія Новикова. Якщо цькування виражалося в чутках і плітках, то потрібно їх офіційно спростувати і вибачитися перед жертвою; по-третє, багатьом агресорам притаманні лідерські якості та відмінні комунікативні здібності. Таких дітей треба залучити до організації шкільних заходів, до допомоги з навчанням тим, хто цього потребує. «Їм також варто більше мати справу з тими, хто старше: їм легше буде тримати себе в рамках»; по-четверте, в рамках профілактичної роботи важливо доносити до дітей різницю між домінуванням і лідерством. Не розуміючи її, активні учні можуть «перегинати палицю» і заподіювати іншим біль. 4) підтримка друзів. Педагогам доцільно розділити агресорів і жертв в просторі класу, щоб вони менше зустрічалися віч-на-віч. Але цього замало. Треба допомогти дітям, які відчувають свою беззахисність,

знайти відповідне коло спілкування: переживання почуття приналежності вкрай важливо. Пошук відповідного кола спілкування – це непростий процес, в якому педагогу добре б об'єднатися з батьками дитини і з колегами по школі. Можна залучити дитину до такої діяльності, яка допоможе їй перекоонатися у власній значущості, - наприклад, відвідувати гуртки за інтересами. Варіантів може бути багато, вони можуть виявитися частково й поза школою. «Зараз активно розвивається сфера волонтерства, в якій можуть брати участь і школярі. Є цікаві проекти в сфері сучасного мистецтва, коли з підлітками працюють професійні художники. Наприклад, проект «Каскад». Там при роботі підліткових груп завжди присутній психолог, який стежить за тим, щоб в колективі всі нормально спілкувалися» [2].

3 січня 2019 року почав діяти Закон щодо протидії булінгу. Згідно з ним, будь-яке психологічне, фізичне, економічне чи сексуальне насильство, зокрема із застосуванням електронних комунікацій, карається штрафами. Попри позитивну дію цього закону проблеми виникають й тому, що він недосконало прописаний, кажуть в організації "Батьки SOS" [3].

Таким чином, треба відзначити, що останнім часом ставлення до жорстокості в школі, в освітніх установах, товариствах розвинених країн стало значно серйознішим. Широко застосовуються профілактичні програми булінгу. Одним із завдань школи є виявлення та запобігання знуцанню та його своєчасна профілактика у координації з вчителями, шкільним психологом, батьками та правоохоронними органами.

Список бібліографічних посилань:

1. Кон И. С. Что такое буллинг и как с ним бороться? *Семья и школа*. 2006. № 11. С. 15–18.
2. Мосина О. А., Устенко В. С. Проблема буллинга в образовательной среде. *Концепт*. 2016. Т. 29. С. 144–148. URL: <http://e-koncept.ru/2016/-56567.htm> (дата звернення: 04.03.2021).
3. Закон про цькування і штрафи за такі дії. Чому це стосується не лише шкіл // Українська правда : сайт. 19.12.2018. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2018/12/19/234794/> (дата звернення: 04.03.2021).

Отримано 05.03.2021